

2. Гончаренко, С. (2010). Педагогічні дослідження. *Методологічні поради молодим науковцям*. Київ-Вінниця. «ТОВ фірма «Планер»».
3. Гуцан, Л. (2018). Теоретичне підґрунтя дефініції «ціннісне ставлення до праці» у контексті змісту трудового виховання молодших школярів. *Матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2017 рік «Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал» (м. Київ, 18 квітня 2018 р.)*. Івано-Франківськ. «НАІР». 6, 89-96.
4. Мадзігон, В., & Волощук, І. (2018). Технології дослідження освітніх проблем. *Посібник*. Київ. Інститут обдарованої дитини НАПН України.
5. Сисоєва, С., & Кристопчук, Т. (2013). *Методологія науково-педагогічних досліджень. Підручник*. Рівне. «Волинські обереги».

Нечерда В.Б., м. Київ

ТИПОЛОГІЯ ПІДЛІТКІВ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ

Авторкою наголошено на доцільності типологізації підлітків уразливих категорій, які знаходяться під впливом різних факторів уразливості. Відзначено, що такі підлітки у закладах загальної середньої освіти обліковуються у соціальних паспортах. В центрі уваги дослідниці створення типології підлітків уразливих категорій за допомогою комплексу методів.

У сучасній психолого-педагогічній науці й освітній практиці проблема виховання підлітків уразливих категорій є однією із найбільш актуальних. Вирішення її потребує спільних зусиль різних соціальних інституцій, партнерської взаємодії наукової і психолого-педагогічної громадськості.

Рефлексія законодавчих джерел і науково-педагогічної літератури, зокрема, наукових поглядів академіка Беха, та івент-аналіз (цільове спостереження) виховної практики дозволили науковцям лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання НАПН України визначити підлітків уразливих категорій як осіб 11–15 років, які за обтяжливих обставин свого життя швидше від однолітків потерпають від дії негативних факторів оточуючого середовища, що може спричиняти нерозуміння ними значущості соціальних цінностей і правових норм, несформованість навичок асертивності, вмінь конструктивної взаємодії, прагнень брати участь у соціально значущій діяльності.

У закладах загальної середньої освіти підлітки уразливих категорій обліковуються у соціальних паспортах. Відповідно виникла необхідність типологізації таких підлітків, тобто зведення їх у однорідні (однотипові) групи залежно від факторів уразливості, що діють на них.

Вітчизняні вчені переконані, що визначення й вивчення різних типів учнів дає можливість більш ретельного відбору ефективних форм і методів виховної роботи в закладах загальної середньої освіти. Мітіною (2009) розроблено типологію бездоглядних підлітків відповідно до оцінки власного життєвого досвіду та специфіки деформації особистості. Цибулько (2014) пропонує типологію підлітка-правопорушника на основі особистісно орієнтованого підходу. Дослідник зауважує, що такий підхід «виступає ... не тільки і не стільки як система методів роботи з підлітками-правопорушниками, а як головний засіб консолідації й втілення різних виховних принципів у життя» (с. 206). Типологія Вавілової (2018), присвячена такому неоднозначному феномену, як перфекціонізм, допомагає визначити, які форми і прояви перфекціонізму є конструктивними й допомагають становленню особистості підлітка і його успішній самореалізації в дорослому житті, а які з них негативно впливають на самооцінку й життєві досягнення, призводять до появи психологічних проблем, знижують рівень емоційного благополуччя.

Типологізація підлітків уразливих категорій, на нашу думку, сприятиме ефективній організації виховної роботи в закладі загальної середньої освіти з метою запобігання асоціальної поведінки учнів, враховуючи відповідні фактори уразливості, що впливають на них, а також прогнозуванню умов, за яких можуть виникнути потенційні виховні проблеми. Створена на таких засадах типологія підлітків уразливих категорій жодним чином не претендує на закінченість і є ситуативним узагальненням наукових положень вітчизняних і зарубіжних вчених та досвіду практичної діяльності закладів загальної середньої освіти.

Відтак, типологію здійснено за допомогою комплексу методів: *теоретичних* – рефлексії психолого-педагогічної літератури з метою з'ясування сутності й особливостей типологізації, аналізу соціальних паспортів закладів загальної середньої освіти для групування підлітків; *емпіричних* – інтерв'ювання шкільних психологів, соціальних педагогів, класних керівників, педагогічного спостереження за підлітками, бесід із учнями, що належать до певних типів уразливих підлітків, узагальнення даних, отриманих під час дослідження. Це дозволило нам дійти відповідних висновків.

Підлітки уразливих категорій знаходяться під впливом різноманітних факторів уразливості, що стають в деяких випадках причиною таких проявів поведінки учнів, як замкненість, байдужість, недобррозичливість, конфліктність, відкрита вербальна агресія, насильницькі дії та ін. *Уразливість, пов'язана із розладами емоційно-вольової сфери*, та *уразливість, зумовлена кризою духовних цінностей особистості*, водночас характерні для двох типів підлітків уразливих категорій: підлітків, схильних до правового нігілізму, порушення моральних норм, та підлітків, схильних до різних форм залежностей. Такі підлітки можуть належати і до «звичайних» сімей, і до «проблемних» родин, і до сімей з високим соціальним і економічним статусом.

Серед підлітків, схильних до правового нігілізму, порушення моральних норм, виокремлюються наступні підтипи: учні, що здійснюють вчинки вандалізму, здатні на дрібні крадіжки, підлітки, що беруть участь у моббінгу, підлітки-буллери, учні, помічені у бродяжництві. Їх типова поведінка – це *стійка агресивність по відношенню до себе й оточуючих* (однолітків, батьків, сторонніх дорослих людей), що знаходить свої прояви у підвищеній збудженості, вередливості, ворожості, вимогливості до інших, прямотинності, відвертості й різкості в оцінках, непримиримості, нездатності до рефлексії. До *підлітків, схильних до різних форм залежностей*, належать учні, які активно палять, неодноразово помічені в

стані алкогольного сп'яніння, ті, що вживають психоактивні, наркотичні речовини, комп'ютерні ігромани. Для таких підлітків типовою поведінкою є або *конфліктно-агресивна* (самовпевненість, індивідуалістичність, знижена самокритичність, нетерпимість, імпульсивність, роздратованість), або *пасивно-інтровертна* (образливість, скритність, інертність, загальмованість, підозрілість).

Уразливість, пов'язана з дефіцитом родинних стосунків або великими внутрішньо-родинними психоемоційними і функціональними навантаженнями, та *уразливість, зумовлена суспільними політичними, економічними і культурними механізмами*, є головною причиною поведінкових проблем наступних типів підлітків: сироти або з неповних родин, зокрема, з сімей загиблих на Сході України воїнів; підлітки з родин заробітчан; учні з тимчасово переміщених родин; підлітки з родин «чорнобильців»; підлітки з родин, які опинилися у складних життєвих обставинах (СЖО), тобто потребують соціально-економічної і соціально-психологічної підтримки й допомоги внаслідок різних чинників, зокрема, втрату батьками роботи, складний стан здоров'я одного або декількох членів родини; підлітки, уразливість яких пов'язана з видом професійної діяльності батьків (батьки ризиконебезпечних професій, у тому числі, військові, рятувальники, пожежні, авіатори, моряки, правоохоронці); підлітки з асоціальних родин (пияцтво, проституція, алкогольна, наркотична залежність, проблеми із законом батьків). Такі підлітки можуть мати високий рівень інтелектуального розвитку, сформовані просоціальні якості особистості (добррозичливість, товариськість, толерантність, чуйність, емпатійність), однак, складні обставини сімейного життя, загальний психоемоційний клімат в родині можуть зумовлювати відчужений стиль спілкування, загострене почуття провини, тривожність, невротичний надконтроль, невпевненість, замкненість, песимістичність, схильність до захисних реакцій, знижений рівень включеності у соціальне середовище.

Уразливість, пов'язана з природними або соціальними явищами випадкового чи закономірного характеру, характерна для підлітків наступних типів: із вродженими вадами розвитку чи набутою упродовж життя інвалідністю; з проблемами у розвитку без вираженої клініко-патологічної характеристики; із соціальними хворобами (туберкульоз, ВІЛ, вірусні гепатити). Таким учням часто бракує мотивації для саморозвитку та вмінь ефективної комунікації, їм можуть бути притаманні нестійкість настрою, пасивна позиція, уникнення контактів, скептичність, нетерпимість, недовіра, негативізм, емоційна напруженість, депресивність.

Практика закладів загальної середньої освіти свідчить, що психосоціальні труднощі, проблеми у спілкуванні з дорослими й однолітками, відсутність гармонійної взаємодії з оточуючим світом переживають однаково гостро всі типи підлітків уразливих категорій, і, незалежно від навчальних досягнень, індивідуального стану здоров'я, соціального статусу родини й інших життєвих умов, всі вони транслиють високу потребу у кваліфікованій психолого-педагогічній підтримці на шляху до соціальної адаптації, самореалізації і соціальної успішності.

Література

1. Вавілова, А. (2018). Типологія перфекціонізму в підлітків. *Проблеми сучасної психології*, 42, 31–49.
2. Мітіна, С. В. (2009). Типологія бездоглядних підлітків відповідно до оцінки власного життєвого досвіду та специфіки деформації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 6, 294–301.
3. Цибулько, В. О. (2014). Типологія підлітків-правопорушників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету, серія «Педагогіка, соціальна робота»*, 34, 203–206.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВИХОВАННІ ГРОМАДЯНИНА–ПАТРІОТА У ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

У статті охарактеризовано теоретичні підходи щодо розроблення сучасних моделей соціального партнерства у вихованні громадянина-патріота у дитячих громадських об'єднаннях.

Поняття “соціальне партнерство” у педагогіці є запозиченим зі сфери трудових відносин, зокрема, соціології та економіки. Його висхідне осмислення в контексті узгодження інтересів різних соціальних груп на досягнення спільного соціального результату знайшло відображення у працях прадавніх філософів, зокрема Заратустри і Конфуція. Подальший розвиток ідеї соціального партнерства та обґрунтування змісту поняття знайшло відображення в теорії індустріального суспільства, і зокрема пов'язуються з іменами О.Конта, Ш.Фурье, А.Сен-Сімона, Г.Спенсера, Роберта Оуена та ін.

Теоретико-концептуальні засади соціального партнерства ґрунтуються на теоріях соціальної дії М.Вебера, соціальної солідарності Е. Дюркгейма та соціальної дії Т.Парсонса. Середина ХХ століття характеризується подальшим розвитком концепції соціального партнерства, пов'язаної із становленням громадянських суспільств, спрямованих на формування соціальної держави (Д.Белл, У.Бек, Ю Хабермас та ін).

Етимологія походження поняття «соціальне партнерство» складається зі слів «партнер» [франц. *partenaire*] – як учасник будь-якої спільної діяльності та «соціальний» [лат. *socialis*] – суспільний, пов'язаний з життям та відносинами людей у суспільстві. Це обумовлює його змістовий конструкт як спільної діяльності, спрямованої на співпрацю та узгодження інтересів.

У сучасних умовах соціальне партнерство ми розглядаємо як одну із форм взаємодії державних інститутів та громадянського суспільства. Сучасне